

Vindkraftspark vid Margretheholm

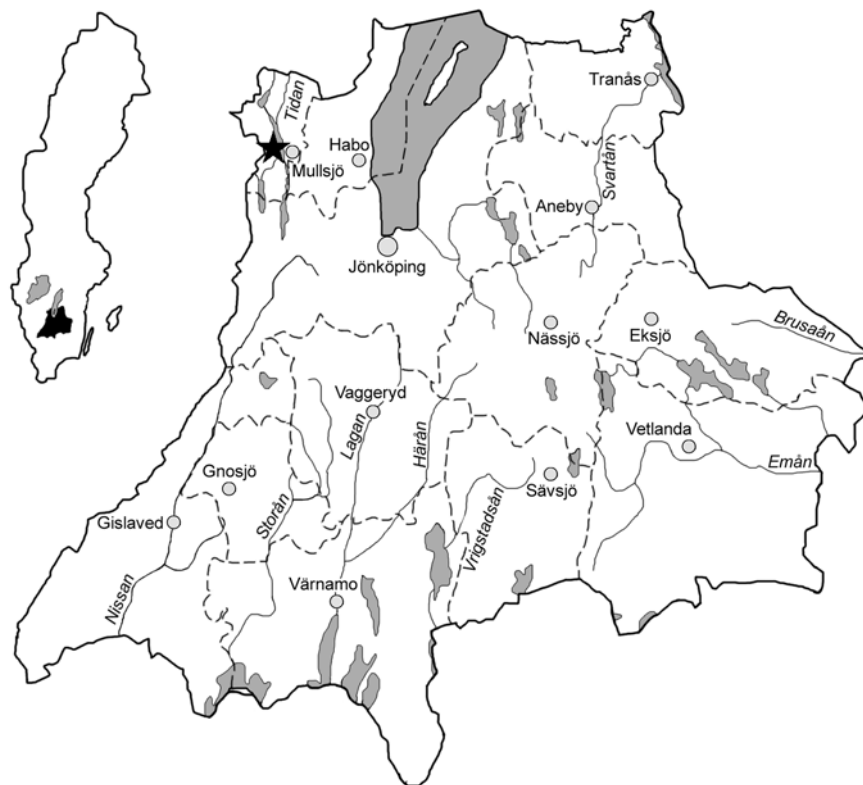

Arkeologisk utredning etapp 1 inför planerad
vindkraftspark inom Margretheholm 1.1 m.fl. Nykyrka
och Sandhems socken, Mullsjö kommun, Jönköpings län.

Vidkraftspark vid Margretheholm

Arkeologisk utredning etapp 1 inför planerad vidkraftspark inom Margretheholm 1.1 m.fl. Nykyrka och Sandhems socken, Mullsjö kommun, Jönköpings län.

Rapport, foto och ritningar: Ådel V. Franzén

Grafisk design: Anna Stålhammar

Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping

Tel: 036-30 18 00

E-post: info@jkpglm.se

www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:

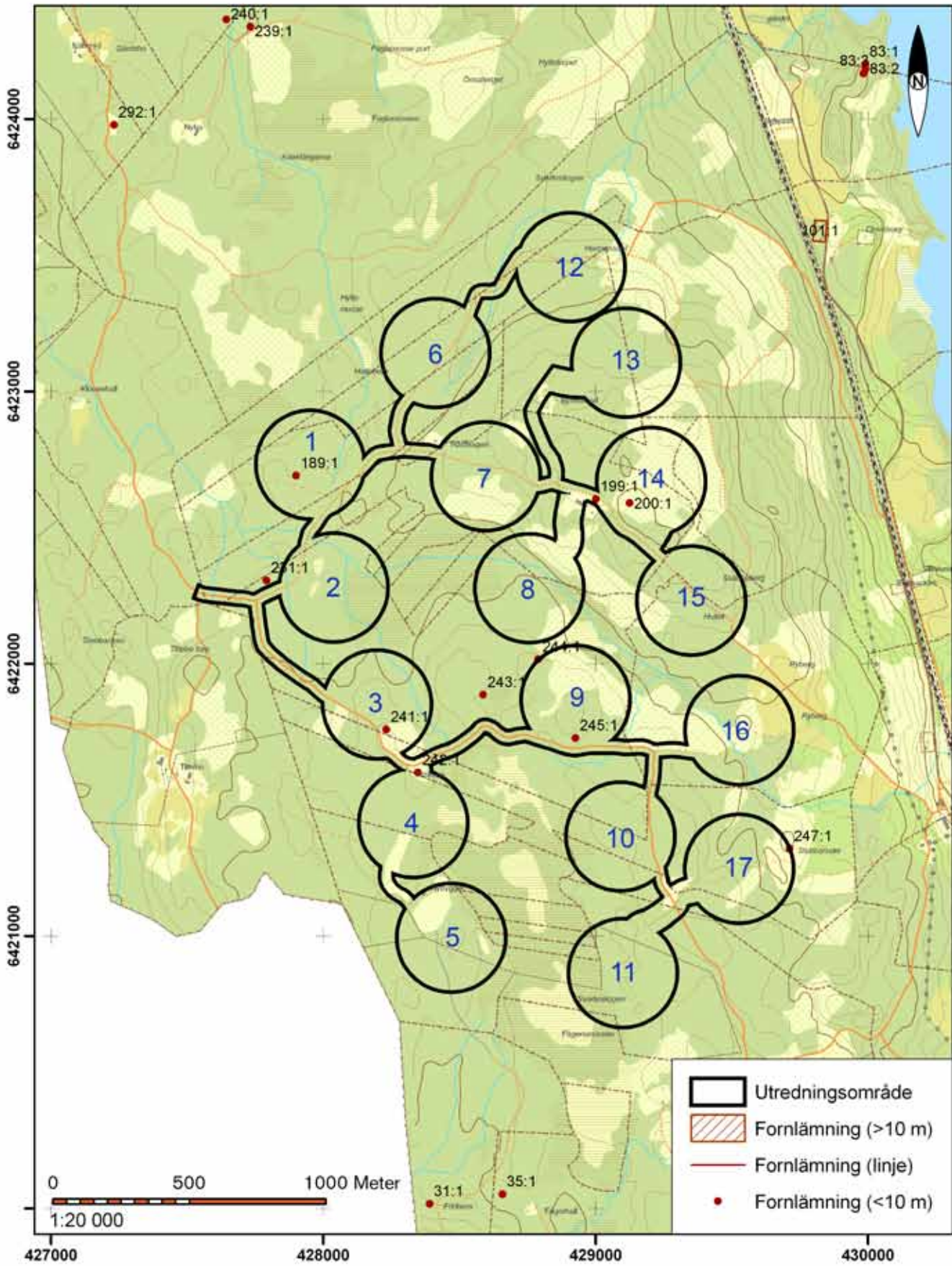
Ur karta © Lantmäteriet. Medgivande MS2007/04833.

ISSN: 1103-4076

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2012

Innehåll

Inledning.....	5
Omfattning.....	5
Målsättning.....	5
Metod.....	6
Topografi, fornlämnings- och kulturmiljö.....	6
Resultat.....	7
Övergripande analys.....	7
<i>De historiska gårdarna inom utredningsområdet</i>	7
<i>Torpen</i>	7
<i>Den fossila åkermarken</i>	8
<i>Skogsbrukslämningar</i>	8
<i>Gravar och förhistoriska miljöer</i>	8
Fornlämningar och kulturhistoriska miljöer områdesvis.....	15
<i>Område 1-17</i>	15
Sammanfattning.....	24
Lagskydd och ärendegång.....	25
Administrativa uppgifter.....	28
Referenser.....	29
Tryckta källor.....	29
Arkiv.....	29
Kartunderlag.....	29

FIGUR 1. Utdrag ur ekonomiska kartans blad 7D 5f, 7D 5g och 7D 4g. Skala 1:20 000.

Inledning

Under november och december 2011 genomförde Jönköpings läns museum en arkeologisk utredning, etapp 1 av område för planerad vindkraftspark inom fastigheterna Margretholm 1:1, Björkelund 2:1, Stenkullen 1:1, Ryd 1:1, Vagnslätt 1:1, Tittebo 1:2, Lilla Tovered-1:1, Klovnehall 1:1, Granbäck 1:4, Stubbaruder 1:1, Flatagärde 3:1 samt Olofsborg 1:1, Sandhem och Nykyrka socknar, Mullsjö kommun. Utredningen hade föregåtts av en kulturhistorisk förstudie (Jönköpings läns museum: Arkeologisk rapport 2009:84). Den kulturhistoriska förstudien och föreliggande utredning föranleddes av HS Krafts önskemål att utreda förutsättningarna för en vindkraftspark inom de angivna fastigheterna.

Jönköpings läns museum strävar efter att uppfylla de nationella miljömålen och ställer sig positiv till förnyelsebara energikällor som ett led i strävandet mot ett hållbart samhälle. Ibland uppstår dock konflikter mellan exploateringsintresset och värnandet av kulturhistoriska intressen och det är vår förhoppning att hitta lösningar som kan tillgodose båda sidors intressen.

Fält- och rapportansvarig är Ådel V. Franzén, antikvarie vid Jönköpings läns museum.

Omfattning

I nuläget planeras för 17 vindkraftverk. För varje verk har Länsstyrelsen i Jönköping beslutat att en radie på 200 meter från vindkraftverkets placering skall utredas. Detta innebär att ett område om 12,5 ha kring varje vindkraftverk samt ca 10 meter åt båda hållen från befintlig väg har utretts. Med *utredningsområde* avses i föreliggande rapport hela området för de sjutton etableringsområdena samt mellanliggande mark, medan *område* 1-17 avser de enskilda etableringsområdena.

De senaste årens snabba utveckling vad gäller vindkraftverkens prestanda har lett till att verken blivit allt högre. Detta medför också att etableringsområdet för varje verk har ökat och undersökningar har visat att de av exploatören angivna arealerna för etableringsområdena i tillståndsansökningar etc. ofta har underskattats (Häggström m.fl. In prep). Det har därför varit viktigt att definiera ett etableringsområde som bygger på realistiska uppskattningar av ytan för verk, etableringsområde, arbetsområde samt tillfartsvägarnas bredd.

Målsättning

Den arkeologiska utredningen, etapp 1 syftar till att fastställa förekomst av fasta fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar. I de fall man kan misstänka att det i området finns fornlämningar utan markering ovan mark, eller om en lämningens status inte har kunnat bestämmas, kan en etapp 2-utredning bli aktuell där man

avbanar marken i syfte att se om det finns fornlämningar under mark, t. ex. lämningar efter bebyggelse.

Metod

Kärnan i det arkeologiska utredningen, etapp 1, är fältinventeringen. Oftast föregås denna av studier av arkiv- och kartmaterial. Vad gäller vindkraftsparken vid Margretholm genomfördes kart- och arkivstudier inom ramen för den Kulturhistoriska förstudien (Jönköpings läns museum: Arkeologisk rapport 2009:84), varför arbetsinsatsen denna gång varit koncentrerad kring fältinventering, inmätning och beskrivning samt fotografering av framkomna fornlämningar, övriga kulturlämningar och miljöer. En viss återkoppling till kartor och arkivmaterial har dock gjorts för att sätta in nyupptäckta lämningar i en kontext.

Topografi, fornlämnings- och kulturmiljö

Områdets topografiska förutsättningar samt den fornlämningsbild som var aktuell innan förstudien och utredningen beskrivs utförligt i den Kulturhistoriska förstudien (Jönköpings läns museum, Arkeologisk rapport 2009:84). Få fornlämningar var tidigare kända inom det vidsträckta skogsområdet väster om Margretholm. Endast en fast fornlämning, en grav, RAÄ nr 200, en rund, röseliknande stensättning, är upptagen i FMIS. I övrigt bestod upptagna kulturhistoriska lämningar av torpmiljöer samt en väghållningssten.

I den kulturhistoriska förstudien gjordes en analys av framväxten av områdets fastighetsstruktur (Jönköpings läns museum 2009:84). Analysen visade att den medeltida bygden återfanns intill sjön Stråken och att de gårdar som tidigare fanns inom analysområdet: Ryd, Stenkullen och Stubbaruder tillkommit under 1500-talet. Etablerandet av säteriet Margretholm som säteri medförde uppkomsten av flera dagsverkstorp, men torp upprättades också under gårdarna Vagnslätt och Olofsborg.

Det kan konstateras att framför allt perioden 1750-1900 kom att påverka landskapet då ett femtontal torp och backstugor etablerades. Under denna period präglades landskapet av mosaikartad öppen till halvöppen äng och betesmark samt relativt omfattande åkrar kring torpbebyggelsen. Inslaget av lövskog var relativt stort. I dag består området till stor del av granplanteringar och äldre torpåkrar är i dag överväxta med ca 30 år gammal gran.

I den landskapliga monotoni där granplanteringar växlar med mossar kan det plötsligen dyka upp lämningar och växter som beskriver att helt annat landskap. Inte bara 1800-talets torpmiljöer utan även det förhistoriska landskapsnyttjandet finns representerat bland snörräta granlinjer.

Resultat

Övergripande analys

De historiska gårdarna inom utredningsområdet.

Inom och på gränsen till utredningsområdets östra del finns tre gårdar som genom historiska belägg kan följas tillbaka till 1500-tal och tidigt 1600-tal, nämligen Ryd (1563, senare Rydsberg), Stenkullen (1585) och Stubbaruder (1611. RAÅ 247). Alla gårdar brukades kring år 1880. Mellan 1880 och ca 1950 lades Stubbaruder och Ryd (Rydberg) ner som egna jordbruk. Vid Stenkullen bedrevs jordbruk fram till efter 1950 och i dag finns fortfarande bostadshus och uthus på platsen. Framför allt i ytterkanterna av de tre gårdarnas inägomarksområde bör agrarhistoriska lämningar finnas som speglar odling under perioden sent 1500-tal och fram till ca 1950. Det kan även anses sannolikt att bebyggelselägen har ändrats under den 400 år långa perioden. För gården Stubbaruder förslås att status höjs från Övrig kulturhistorisk lämning till Fast fornlämning i FMIS då bebyggelseläge och inägomark varit legat öde sedan ca år 1900. Med avseende på Rydberg och Stenkullen bör områdena bevakas vid markingrepp i området.

Torpen

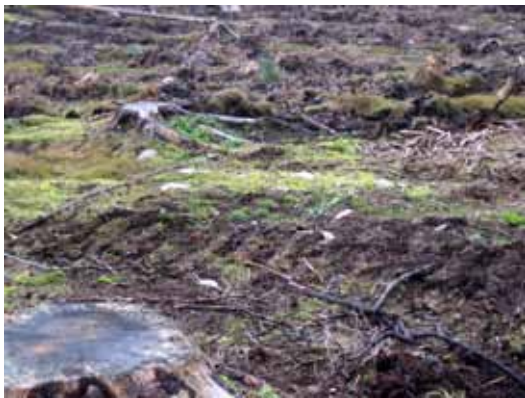
En period slår särskilt kraftigt igenom inom utredningsområdet, nämligen perioden 1750-1900 då ca femton torp och backstugor etablerades, de flesta under Margretholm men även några under Vagnslätt och Olofsborg. Flera av dessa torpmiljöer är tydligt urskiljbara i fält där åkermarken med röjningsrösen, källare och husgrunder speglar forna tiders boende och brukande inom utredningsområdet. I dag är flera av torpmiljöerna överväxta med gran som planterades för ca 20-35 år sedan och det går inte att erhålla en sammanhängande förståelse för miljöerna som helhet. Dessa torpmiljöer har genomgående fått status "Övrig kulturhistorisk lämning".

Det finns dock torpmiljöer där etableringsfasen kan dras tillbaka till ca 1750 och för ett par av dessa miljöer har status Fast fornlämning föreslagits. Ett av dessa objekt är bebyggelselämningarna vid torpet Hultet under Margretholm, ett torp som beboddes mellan 1724 och 1894. En större del av torpets inägomiljö har planterats med gran.

Lämningarna efter torpet Skogen under Margretholm uppvisar en mycket intakt inägomarksmiljö som inte förstörts genom markberedning eller plantering. Det är lägenhetsbebyggelsens komplexitet av olika formelement som är klart igenkännbara i kartan från 1880 som ger den höga statusen, samt det faktum att torpet var bebott under 1700-talet och fram till ca år 1900.

FIGUR 2. Välbevarad källargrund vid torpet Skogen, bebodd ca 1750-1900. Foto: Ådel V. Franzén

FIGUR 3. Fossil åkermark i form av röjningsröseområden förekommer på flera ställen inom undersökningsområdet. I samband med markberedning under hösten 2011 har stora områden med tidigare inte registrerade röjningsrösen förstörts. Foto: Ådel V. Franzén

Torpet Brunnebo under Margrethholm var bebott mellan 1780-tal och fram till 1924. I området finns tydliga lämningar efter en intakt inägomiljö med hus- och källargrunder, åkerytor, röjningsrösen och murar av stort pedagogiskt värde.

Den fossila åkermarken

Stora områden med fossil åkermark har identifierats i undersökningsområdet. Flera av dessa röjningsröseområden hör till de sentida torpmiljöerna och uppvisar karakteristiska formelement som välröjda åkerytor, toppiga, stora röjningsrösen och kraftiga terrasserings samt ofta stenmurar som avgränsar åkrar eller hela torpmiljöer. Vidare finns i skogsmark yngre torpåkrar utan klar koppling till någon bebyggelse, men som ger ett yngre intryck. Dessa yngre miljöer har genomgående bedömts som övrig kulturhistorisk lämning.

Icke desto mindre har flera områden med äldre fossil åkermark kunnat identifieras. Dessa områden består mestadels av tämligen glest liggande röjningsrösen, tämligen flacka och oansenliga. Inslaget av andra formelement än röjningsrösen är litet förutom att ett antal röjda ytor kan identifieras. Dessa områden har genomgående markerats med R för fast fornlämning. Ett par områden har även bedömts som möjliga boplatslägen. Denna typ av äldre fossil åkermark speglar odling under förhistorisk tid, medeltid och tidig efterreformatorisk tid. Det är närmast omöjligt att tidsbestämma röjningsrösen närmre endast utifrån okulär besiktning.

Skogsbrukslämningar

Inom undersökningsområdets södra del finns flera kolbottnar inom ett begränsat område samt en möjlig kolarkojgrund (Id 115). Skogsbrukslämningar har inte framkommit på så många platser inom undersökningsområdet varför det är av intresse att konstatera att kolningsverksamhet har förekommit. Troligtvis skall kolningen knytas till verksamhet vid Ryfors bruk.

Gravar och förhistoriska miljöer

Förutom gravfältet (Id 76) har ytterligare ca sex gravar framkommit, varav två osäkra. Att nya gravar skulle upptäckas i området var inte helt osannolikt, då en röseliknande stensättning (RAÄ nr 200) redan var känd från undersökningsområdet. Förekomsten av förhistoriska gravar indikerar att bosättning har funnits i området, varför området intill flera av gravarna bedömts som möjligt boplatsläge.

FIGUR 4. Röse på det nya gravfältet Id 76. Gravfältet består av två rösen och tre stensättningar och kan dateras till bronsålder/äldre järnålder. Foto: Ådel V. Franzén.

TABELL 1. Tabell över tidigare kända samt nypåträffade forn- och kulturlämningar. I högra kolumnen anges i vilket av de 17 vindkraftsverksområdena lämningarna är belägna. Numrering enligt HS Kraft (se FIGUR 1)

LÄMNINGSTABELL

FÖRKORTNINGAR FÖR ANTIKVARISK BEDÖMNING

R =	Fast fornlämning
ÖKHL =	Övrig kulturhistorisk lämning
Bevakas =	Bevakningsobjekt, dvs det går inte att säkert avgöra om det är fast fornlämning, alternativt det är svårt att göra en besiktning/bedömning på grund av t.ex. tät vegetation (används endast i undantagsfall)
Uppgift om =	Uppgift om fyndplats, torp etc

Obs att åtgärdsförslag endast gäller om lämningen i fråga berörs av exploateringsföretaget

FÖRKORTNINGAR FÖR ÅTGÄRDSFÖRSLAG

AU etapp 2	Arkeologisk utredning, etapp 2
FU	Arkeologisk förundersökning

Objekt nr / RAÄ nr	Lämningstyp	Beskrivning	Anti-kvarisk bedömning	Åtgärdsförslag	Område
Id 1	Röjningsröse	2,5 meter i diameter och 0,35 meter högt. Sentida	ÖKHL	Ingen åtgärd	11
Id 2	Röjningsröse	2,5 meter i diameter och 0,3 meter högt. Kraftigt övermossat	ÖKHL	Ingen åtgärd	11
Id 3	Kolbotten	8 meter i diameter och ca 0,4 meter hög. Saknat stybbrännor. rikligt med kol vid sondning		Se Id 115	11
Id 4	Röjningsröse	Oregelbunden samling av röjningssten inom ca 4 meter stort område. Ca 0,2 meter högt	ÖKHL	Ingen åtgärd	11
Id 5	Kolbotten	13,5 meter i diameter och 0,5 meter hög. 1 meter bred stybbrännor, 0,4 meter djupa		Se Id 115	11
Id 113	Kolbotten	13 meter i diameter och 0,2 meter hög, varav själva kolbotten ca 10 meter i diameter. Omgiven av stybbropar 1,5 meter breda och 0,1-0,3 meter djupa		Se Id 115	11
Id 114	Röjningsröse	3,5 meter i diameter och 0,2 meter högt. Kraftigt övermossad fyllning. Äldre	ÖKHL	Hänsyn	11
Id 6	Kojgrund	Osäker, oregelbunden, närmast oval, ca 4 x 6 meter stor och 0,6 meter hög. Insjunken i mitten.		Se Id 115	11
Id 7	Kolbotten	13,5 meter i diameter och 0,4 meter hög. Omgiven av stybbrännor, ca 1,5 meter breda och upp till 0,3 meter djupa		Se Id 115	11
Id 8	Stenblock	Kullfallet stenblock med raka kanter och möjligen bearbetad yta, 1,2 meter lång, 0,5 meter bred och 0,2-0,35 meter tjock. Som en runsten utan runor	ÖKHL	Hänsyn,	11
Id 9	Röjningsröse	Oregelbundet, 6 x 3 meter (Ö-V) och ca 0,2 meter högt. Övermossad fyllning av ca 0,25 meter stora stenar. Sentida	ÖKHL	Ingen åtgärd	11
Id 10	Röjningsröse	Ursprungligen ca 4,5 meter i diameter och 0,2 meter högt. Röset har dock skadats av väg i södra änden. Äldre	ÖKHL	Hänsyn	11
Id 11	Kolbotten	9 meter i diameter och 0,4 meter högt. Omgiven av stybbrännor, 1 meter breda och 0,15 meter djupa		Se Id 115	11
Id 115	Område med skogsbrukslämningar	Inom området finns minst fem kolbottnar (Id 3,5,7,11 och 113) samt en möjlig kojbotten.	ÖKHL	Hänsyn	11
Id 12	Röjningsröse	6 meter i diameter och 0,4 meter högt. Sentida och ingår i en torpmiljö	ÖKHL	Hänsyn	17
Id 13	Lägenhetsbebyggelse	Lämningar efter bebyggelse- och odlingslämningar efter torpet Skogslund 1822-1856. Inom ytan finns röjda ytor, röjningsrösen av yngre karaktär, samt bebyggelselämningar.	ÖKHL	Hänsyn	10,11, 17
Id 14	Gravliknande röjningsröse	Röjningsröse, 8 meter i diameter och 0,7 meter högt. Regelbunden form.	Bevakas	Berörs troligen ej	

Objekt nr / RAÄ nr	Lämningstyp	Beskrivning	Anti-kvarisk bedömning	Åtgärdsförslag	Område
Id 15	Fossil åkermark	Område med röjningsrösen 3-5 meter i diameter och 0,2-0,4 meter höga. Kraftigt övermossade. I området finns flera röjda ytor samt inslag av sentida åkrar..	R	FU	10,17
Id 16	Boplatsläge	Boplatsläge på platå i moränmark	Bevakas	AU etapp 2	17
Id 17	Röjningsröse	4 meter i diameter och 0,3 meter högt	ÖKHL	Hänsyn	17
Id 18	Fossil åkermark	Mindre område med ett fåtal röjningsrösen av äldre karaktär	ÖKHL	Hänsyn	17
RAÄ nr 247	Bebyggelselämning	Bebyggelselämningar, sentida bestående av 2 husgrunder varav 1 medspismursrester, i källargrund, röjda ytor röjningsrösen samt 1 väg. I husgrunden är en aluminiumstolpe med inskriptionen: "STUBBARUDER 1/4 MANTAL 1591-1936" I området är gamla fruktträd samt 2 stora lönnar.	ÖKHL R (ny bedömning)	FU/ Berörs troligen ej	17
Id 19	Grav	Stensättning, rund, 5 meter i diameter och 0,3 meter hög. Kraftigt övermossad fyllning av 0,2-0,3 meter stora stenar	R	FU	10
Id 116	Kolbotten	12 meter i diameter, varav kolbotten ca 10 meter i diameter och 0,4 meter hög. Kraftigt övermossad. Antydan till stybbränna, ca 1 meter bred och 0,1 meter djup. Vid stick med jordsond framkom kol i anläggningens mitt.	ÖKHL	Hänsyn	10
Id 20	Fossil åkermark	Område med torprösen. Inget torp finns i området på häradsökonomiska kartan från 1880	ÖKHL	Hänsyn	10
Id 21	Röjningsröse	4 meter i diameter och 0,2 meter högt. Övermossat. Äldre karaktär	ÖKHL	Hänsyn	10
Id 22	Röjningsröse	1,5 meter i diameter och 0,6 meter högt. Topigt. Yngre karaktär	ÖKHL	Ingen åtgärd	10
Id 23	Röjningsröse	2,5 meter i diameter och 0,4 meter högt. Yngre karaktär	ÖKHL	Hänsyn	16
Id 24	Stensträng	1,5 -2 meter bred. flerskiktad, sladdrig	ÖKHL	Hänsyn	16
Id 25	Boplats/aktivitetsyta	Inom markerat område finns flera spår efter brukning, omrörning och odling. Bra boplatsläge	Bevakas	AU etapp 2	16
Id 26	Röjningsröse	5 meter i diameter och 0,6 m högt. Gravliknande	Bevakas	AU etapp 2	16
Id 27	Stenmur	Sentida, mestadels vällagd stenmur	ÖKHL	Hänsyn	16
Id 28	Lägenhetsbebyggelse	Lämningar efter torpet Brunnebo under Margretheholm 1784-1924, bestående av röjningsrösen, röjda ytor, bebyggelselämningar, källare och stenmurar.	R	FU	9
RAÄ nr 245	Torplämning	Bebyggelselämning, sentida bestående av en husgrund med spismursrester. Aluminiumstolpe med inskriptionen: "BRUNEBO TORP UNDER MARGRETHEOLM 1784-1924"	ÖKHL	FU	9
Id 29	Stensättningsliknande lämning	Rund, 7 meter i diameter och 0,3 meter hög. Mycket gravliknande, men vid stick i övermossningen verkar packningen bestå av mycket glest liggande stenar.	Bevakas	AU etapp 2	9
Id 30	Stenmur	Sentida, amorf. Har troligen avgränsat en röjd yta i öster	ÖKHL	Ingen åtgärd	9
Id 31	Röjningsröse	3 meter i diameter och ca 0,6 meter högt. Sentida	ÖKHL	Ingen åtgärd	9
Id 32	Röjningsröse	Amorf, ca 7 meter stor och 0,5 meter högt. Sentida	ÖKHL	Ingen åtgärd	9
Id 33	Stensträng	Stensträng med tre röjningsrösen på. Dessa är ca 2 meter i diameter och 0,4 meter höga. Låg stensträng, oregelbunden. Avgränsar sentida åkeryta åt öster.	ÖKHL	Hänsyn,	9
Id 34	Röjningsröse	7 x 4 meter stort och 0,7 meter högt. Sentida	ÖKHL	Ingen åtgärd	9
Id 35	Röjningsröse	8 x 7 meter stort och 0,5 meter högt. Sentida	ÖKHL	Ingen åtgärd	9
Id 36	Röjningsröse	5 meter i diameter och 0,6 meter högt. Sentida	ÖKHL	Ingen åtgärd	9

Objekt nr / RAÄ nr	Lämningstyp	Beskrivning	Anti-kvarisk bedömning	Åtgärdsförslag	Område
RAÄ nr 244	Lägenhetsbebyggelse	Bebyggelselämningar, sentida, bestående av en husgrund med spismursrester, röjda ytor, röjningsrösen, en stenmur samt en väg (N-S). I husgrunden är en aluminiumstolpe med inskriptionen: "HALLEBO TORP UNDER MARGRETEHOLM 1831-1902"	ÖKHL	Hänsyn Berörs troligen ej	9
Id 37	Röjningsröse	6 meter i diameter och 0,9 metr högt. Sentida	ÖKHL	Ingen åtgärd	5
Id 38	Röjningsröse	Amorft 8 x 3 meter stort och ca 1 meter högt	ÖKHL	Ingen åtgärd	5
Id 39	Stenmur	1,5-2 meter bred stenansamling, närmast stensträngsliknande av sentida sammanförda block	ÖKHL	Hänsyn	5
Id 40	Stenmur	0,8-1,2 meter bred och 0,5-1 meter hög. Mestdels vällagd. Sentida	ÖKHL	Hänsyn,	5
Id 41	Åkeravgränsning, stenmur och terrass	Består av kraftig terrassering, ca 0,8-2 meter från åkeryta och till botten av slänt. Med jämna mellanrum är större sentida röjningsrösen, 4-8 meter i diameter och 0,3-1,3 meter höga. Den avgränsade äldre åkermarken är mestadels beväxt med gran	ÖKHL	Hänsyn	5
Id 42	Lägenhetsbebyggelse	Lämning efter torpet Nybygget. Skylt finns i området men inte i själva torpgrunden..	ÖKHL	Hänsyn,	5
Id 43	Fornlämningsliknande lämning	Hög, 20 m i diameter och 1,5 meter högt. Avplanad på toppen.	Bevakas	AU Etapp 2	5
Id 44	Stenmur	Delvis sladdrig, delvis vällagd stenmur, 1-2 meter bred och 0,2-1 meter hög. Sentida	ÖKHL	Hänsyn,	4
Id 45	Röjningsröse	2,5 meter i diameter och 0,6 meter högt. Sentida	ÖKHL	Ingen åtgärd	4
Id 46	Stenmur	0,8 meter bred och 0,4-0,6 meter högt. Sentida	ÖKHL	Hänsyn	4
Id 47	Fossil åkermark	Område med röjningsrösen. Rösena är 3-6 meter i diameter och 0,2-0,4 meter höga och väl övermossade. I området kan flera röjda ytor identifieras.	R	FU	4
Id 48	Hägnadsvall	3,5 meter bred och 0,5 meter hög. Kraftigt övermossad	R	Berörs troligen ej	
Id 49	Röjningsröse	Stenskrammel av sentida röjningssten, ca 4 meter stort och 1 meter högt	ÖKHL	Ingen åtgärd	4
Id 50	Stenmur	Gräns för äldre torpmiljö. Åkerytan går fram till stenmuren som dels övergår tillstensatt terrass i slänt	ÖKHL	Hänsyn,	4
RAÄ nr 242	Lägenhetsbebyggelse	Bebyggelselämningar, sentida, bestående av en husgrund med spismursrester, en källargrund, röjda ytor, röjningsrösen samt en väg. I husgrunden är en aluminiumstolpe med inskriptionen: "GILLERSBACKEN/PISKEBO TORP UNDER MARGRETEHOLM 1828-1898"	ÖKHL	Hänsyn	4,3
Id 51	Fossil åkermark	Lämningar efter torpet Gillersbackens åkermark med flera sentida röjningsrösen	ÖKHL	Hänsyn	4,3
Id 52	Stenmur	Ca 1-1,5 meter bred och 1,1 meter hög. Passerar övre delen av källaren (Id 53). Ett 1,5 m brett gap finns i muren	ÖKHL	Hänsyn	4
Id 53	Källare	Källargrund till torpet Gillerbacken. Ca 8 x 6 meter stor och 1,2 meter hög. Mycket välbevarad.	ÖKHL	Hänsyn	4
Id 54	Tjärdal	Ränna, ca 10 meter lång och 0,3-0,5 meter djup. Börjar vid källargrundens öppning och avslutas i en 3 meter stor grund grup. Svart och fet jord vid sondning.	R	FU	4,3
Id 55	Lägenhetsbebyggelse, område	Stort område med stora röjningsrösen, stenmurar och väl röjda ytor. Nästan hela området är planterad med tät, ung granskog och närmast ogenomtränglig. Någon ytterligare torpgrund har därför inte hittats.	ÖKHL	Hänsyn,	3
Id 56	Stenmurar	Stenmurar kring torpet Sandruder	ÖKHL	Hänsyn	3

Objekt nr / RAÄ nr	Lämningstyp	Beskrivning	Anti-kvarisk bedömning	Åtgärdsförslag	Område
RAÄ nr 241		Bebyggelselämningar, sentida bestående av två husgrunder medspismursrester, en källargrund, röjda ytor inringade av stenmur. I den södra husgrunden är en aluminiumstolpe med inskriptionen: "SANDRUDER BACKSTUGA PÅ MARGARETEHOLM 1860-1910"	ÖKHL	Hänsyn	3
Id 57	Röjningsröse	4 meter i diameter och ca 0,5 meter högt. Sladdrigt. sentida	ÖKHL	Ingen åtgärd	3
Id 58	Röjningsröse	2 meter i diameter och ca 0,3 meter högt. Sladdrigt och sentida	ÖKHL	Ingen åtgärd	3
Id 59	Röjningsröse	4 meter i diameter och ca 0,3 meter högt. Kraftigt övermossat. Äldre karaktär	ÖKHL	Hänsyn	3
Id 60	Fossil åkermark	Område med röjningsrösen. Endast ca 6 röjningsrösen finns i området. De är 2-3 meter i diameter och ca 0,2 meter höga. Kraftigt övermossade	ÖKHL	Hänsyn	3
Id 61	Röjningsröse	3 meter i diameter och ca 0,3 meter högt. Äldre karaktär	ÖKHL	Hänsyn	3
Id 62	Hägnadsvall	1.5-2,5 meter bred. Flerskiktad och flerradig. Övermossad fyllning av ca 0,2-0,3 meter stora stenar. Avgränsar torpmiljö åt söder där granskog har planterats på de röjda ytorna	ÖKHL	Hänsyn	3
Id 63	Fossil åkermark	Område med röjningsröse av yngre karaktär	ÖKHL	Hänsyn	3
Id 64	Lägenhetsbebyggelse	Efter torpet Rosenlund under Margretheholm. I området finns ca 80 toppiga torprösen och ett flertal röjda ytor. Mycket tydliga lämningar.	ÖKHL	Hänsyn	Väg
RAÄ nr 231	Lägenhetsbebyggelse	Bebyggelselämningar, sentida, bestående av en husgrund medspismursrester, röjda ytor, röjningsrösen samt två stenmurar. I husgrunden är en aluminiumstolpe med inskriptionen: "ROSENLUNDA TORP UNDER MARGRETEHOLM 1824-1899"	ÖKHL	Hänsyn,	Väg
Id 65	Stenmur	Delvis vällagd, delvis sladdrig. Yngre. Omger röjd yta	ÖKHL	Hänsyn	1
Id 66	Röjningsröse	3,5 meter i diameter och ca 0,15 meter högt. Äldre	R	FU	1
Id 67	Röjningsröse	3 meter i diameter och ca 0,3 meter högt. Äldre karaktär	R	FU	1
Id 68	Röjd yta	Välröjd yta men utan röjningsrösen. Äldre karaktär	R	FU	1
Id 69	Lägenhetsbebyggelse	Torpmiljö efter torpet Skogen under Margretheholm som var bebott under perioden 1700-tal-1902. I området finns kraftiga röjningsrösen, upp till 10 meter i diameter och 2 meter höga. Mycket välbevarad källargrund och husgrund i området.	R	FU	1
RAÄ nr 189	Lägenhetsbebyggelse	Bebyggelselämningar, sentida, bestående av en husgrund medspismursrester, röjda ytor, röjningsrösen, röjda ytor, en stenmur samt väg (Ö-V). I husgrunden är en aluminiumpåle med inskriptionen: "SKOGEN TORP UNDER MARGRETEHOLM 1700-T-1902"	ÖKHL (bör omefinieras till fast fornlämning R	FU	1
Id 70	Fossil åkermark	Röjd yta omgiven av sladdrig stenmur och torprösen. Även något röjningsröse i den äldre åkerytan. Sentida.	ÖKHL	Hänsyn	1
Id 71	Röjningsröse	Svårbedömt, beläget i hyggesmark	ÖKHL	Ingen åtgärd	1
Id 72	Fossil åkermark	Ytan begränsas delvis av en stenmur, 0,8-2 meter bred och 0,5-1,2 meter hög. Inom begränsningen finns ett flertal kraftiga torprösen	ÖKHL	Hänsyn	6
Id 73	Röjningsröse	6 meter i diameter och 1,4 meter högt. Kraftigt övermossad krasig fyllning. Kan ha lagts upp i samband med röjning för granplantering	ÖKHL	Hänsyn,	6
Id 74	Stenmur	1 meter bred och 0,6 meter hög. Kraftigt övermossad.	ÖKHL	Hänsyn,	6
Id 75	Boplatsläge	Inom området är möjligt boplatsläge. Ett fåtal röjningsrösen av äldre karaktär finns inom området	R	AU etapp 2	6

Objekt nr / RAÄ nr	Lämningsstyp	Beskrivning	Anti-kvarisk bedömning	Åtgärdsförslag	Område
Id 76	Gravfält	Gravfält. Inom ett 60 x 20 m stort område SSV-NNO finns fem gravar: 1) Röse, runt. 7 m i diameter och 0,7 m högt. Kraftigt övermossad fyllning av ca 0,3 m stora stenar 2) Röse, runt, 7 m i diameter och 0,8 m högt. Kraftigt övermossad fyllning av 0,3 m stora stenar. 3) Stensättning, rund, 6 m i diameter och 0,5 m hög. kraftigt övermossad fyllning av ca 0,3 m stora stenar. 4) Stensättning, trol. rund, 6 m i diameter och 0,3 m hög. Övermossad fyllning av ca 0,2-0,3 m stora stenar. 5) Röse, stensättningsliknande, 6 m i diameter och 0,7 m högt. Kraftigt övermossad fyllning av 0,3 m st stenar.	R	FU	6
Id 77	Röjningsröse	3 meter i diameter och ca 0,35 meter högt. Övermossat. Äldre	R	FU	6
Id 78	Fossil åkermark	Område med röjningsrösen av ålderdomlig karaktär. De ca 50 röjningsrösen är 2-5 m i diameter och 0,2-0,4 m höga. De flesta är kraftigt övermossade. Enstaka röjda ytor, men även mycket storblockig morän. Inslag av nyare odlingmark finns i området vilket även framgår av kartan från 1880-talet.	R	FU	6
Id 79	Grav	Stensättning, rund, 6 meter i diameter och 0,5 meter hög. Kraftigt övermossad fyllning av ca 0,2-0,4 meter stora stenar	R	FU	6
Id 80	Lägenhetsbebyggelse	Skytplats och troligen efter baktugan Hermansdal under Olovsborg	ÖKHL	Hänsyn'	12
Id 81	Lägenhetsbebyggelse	Området med röjningsrösen och röjda ytor. Förvanskad genom planteringsverksamhet. Sentida	ÖKHL	Hänsyn	12
Id 82	Fossil åkermark	Inom området finns röjningsrösen och röjda ytor samt stenmurar i mycket sladdrigt skick. Området är delvis bevuxet med unggran.	ÖKHL	Hänsyn	12
Id 83	Lägenhetsbebyggelse	Skytt och spismursröse efter torpet Nybygget under Vagnslätt	ÖKHL	Hänsyn	13
Id 84	Fossil åkermark	Område med röjningsrösen och röjda ytor. Rösen är 1,5-3 meter i diameter och sällan mer än 0,3 metr höga. Rösen är belägna i mosstuvig mark och är tämligen otydliga.	R	FU	13
Id 85	Fossil åkermark/ boplatsläge	Område med röjningsrösen och röjda ytor. Rösen är 3-6 meter i diameter och 0,2-0,4 meter höga. Kraftigt övermossad fyllning av 0,15-0,25 meter stora stenar. Ålderdomlig karaktär. Området är tillika bedömt som boplatsläge.	R	FU	13
Id 86	Fossil åkermark	Område med torprösen och röjda ytor. Rösen är 2-6 meter i diameter och mellan 0,6 och ca 1 meter höga. Sentida.	ÖKHL	Hänsyn	13
Id 87	Fossila åkermark	I området finns hundratals låga rösen som har förstörts i samband med markberedning hösten 2011. De rösen som är något så när intakta visar att området bestått av ålderdomliga röjningsrösen av förhistorisk eller medeltida karaktär.	R	Berörs troligen ej	
Id 88	Fossil åkermark	Område med röjningsrösen och röjda ytor. Rösen är otydliga 2-4 meter diameter och 0,1-0,4 meter höga. Ålderdomliga. Delvis inslag av yngre rösen i ena kanten	R	FU	7
Id 89	Fossil åkermark	Område med röjningsrösen och röjda ytor. Rösen är 3-6 meter i diameter och 0,1-0,3 meter höga. Flacka och kraftigt övermossade. Ålderdomlig karaktär..	R	FU	7
Id 90	Fossil åkermark	Åkeryta omgiven av ett fåtal röjningsrösen av yngre karaktär	ÖKHL	Hänsyn	7
Id 91	Stenmurar	1 meter breda och 1,2 meter höga. Mycket väl lagda och kraftiga. De inmätta murarna utgör endast delar av ett större system. Sentida.	ÖKHL	Hänsyn	7/ väg
Id 92	Gravliknande röjningsröse	5 meter i diameter och 0,4 meter högt. Kraftigt övermossad fyllning av 0,2-0,3 meter stora stenar	Bevakas	AU etapp 2	7

Objekt nr / RAÄ nr	Lämningstyp	Beskrivning	Anti-kvarisk bedömning	Åtgärdsförslag	Område
Id 93	Fossil åkermark	Torpåkrar avgränsade av kraftiga terrasser. Toppiga röjningsrösen. Lämningarna härrör från odling under gården Stenkullen som varit bebott farm till nutid.	Bevakas ÖKHL	Au etapp 2 Hänsyn	7,14 8, våg
RAÄ nr 199	Vägmärke	Väghållningssten, granit, 0,4 meter hög och 0,7 meter lång och 0,3 meter tjock. På SSÖ sidan är inskriptionen: "Stenkullen väg". Stenen är flyttad och stod ursprungligen ca 40 meter SV om den nuvarande platsen vid grindhålet.	ÖKHL	Hänsyn	14, våg
RAÄ nr 200	Grav	Stensättning, rund, röseliknande, 7 meter i diameter och 0,5 meter hög. Fyllning av 0,3-0,5 meter stora stenar. Belägen i svag sluttning.	R	FU	14
Id 117	Boplatsläge	Nordost om Raä 200 är tämligen oländig mark, men framför allt år SV och S bör området bedömmas som möjligt boplatsområde	Bevakas	AU etapp 2	14
Id 94	Röjningsröse	6 meter i diameter och 0,4 meter högt. Belägen i tät granplantering där ytterligare rösen kan finnas, men pga den täta växtligheten har inte gått att få någon överblick.	ÖKHL	Ingen åtgärd	14
Id 95	Fossil åkermark	Sentida åker och röjningsröseområde. Svåravgränsad pga tät ganskog	ÖKHL	Hänsyn	14
Id 96	Lägenhetsbebyggelse och källargrund	Skylt över torpet Skänkeberg, backstuga under Margretholm. Skylten står i norra delen av en mycket välbevarad källargrund.	ÖKHL	Berörs troligen ej	
Id 97	Röjningsröse	2,5 meter i diameter och 0,35 meter högt. Äldre	R	FU	15
Id 98	Röjningsröse	Belägen mot berg. 3 x 1,5 meter och 0,5 meter högt. Kraftigt övermossat	R	FU	15
Id 99	Grav	Stensättning. Rund ? 7 meter i diameter och 0,2 meter hög. delvis övermossad fyllning av ca 0,2-0,3 meter stora stenar. Belägen på håll. Osäker bedömning	R Bevakas	AU etapp 2	15
Id 100	Röjningsröse	Gravliknande. 5 meter i diameter och 0,6 meter hög. Övermossad fyllning av 0,2-0,3 meter stora stenar. Äldre karaktär	Bevakas	Se Id 112	15
Id 101	Röjningsröse	2,5 meter i diameter och 0,35 meter högt. Sentida	ÖKHL	Se Id 112	15
Id 102	Röjningsröse	3 meter i diameter och 0,3 meter högt. Äldre	R	Se Id 112	15
Id 103	Lägenhetsbebyggelse	Skylt och husgrund efter torpet Hultet under Margretholm 1724-1894	R	FU	15
Id 104	Stenmur	1,5 meter bred och 0,7-1,0 meter högt. Sentida	Bevakas	AU etapp 2	15
Id 105	Stenmur	2-3 meter bred och 0,7-1,1 meter hög. Mestadels vällagd. Sentida med flera gap	Bevakas	AU etapp 2	15
Id 106	Stenmur	1-1,2 meter bred och 0,3 meter hög. Lägt liggande men är troligen samtida med torpet Hultet	Bevakas	AU etapp 2	15
Id 107	Fossil åkermark	Otydliga och tämligen övermossade rösen. Av äldre karaktär	R	FU	15
Id 108	Röjningsrösen	Troligen röjningssten efter torpet Hultet. Sentida	Bevakas	AU etapp 2	15
Id 109	Röjningsröse	1,5 meter i diameter och 0,3 meter högt. Sentida	ÖKHL	Hänsyn	15
Id 110	Röjningsröse	2 meter i diameter och 0,7 meter högt. Sentida. Belägen på håll	ÖKHL	Ingen åtgärd	15
Id 111	Röjningsröse	2,5 meter i diameter och 0,6 meter högt. Sentida	ÖKHL	Ingen åtgärd	15
Id 112	Fossil åkermark/ boplatsläge	Ca 60 röjningsrösen och ett antal röjda ytor. I söder är röjningsrösen av ålderdomlig karaktär, medan det längst i norr finns inslag av åkermark från torpet Skänkeberg	R Bevakas	FU AU etapp 2	15

Formlämningar och kulturhistoriska miljöer områdesvis

I det följande analyseras de sjutton områdena var för sig. Den numrering som görs av områdena följer översiktskartan (figur 1).

Område 1

I området finns lämningarna efter torpet Skogen med mycket välbevarade lämningar efter bebyggelse och brukning från ca 1750 och fram till ca år 1900 (Id 69 samt RAÄ nr 189). Områdets karaktär av intakt torpmiljö med rötter i 1700-tal har gjort att området har klassats som fast fornlämning. Strax Sydöst om Skogen finns en röjd yta och ett par röjningsrösen av äldre karaktär (Id 66-68). Dessa lämningar förefaller äldre än odlingen vid Skogen och har fått status fast fornlämning.

Åtgärdsförslag: För fast fornlämning (Id 66-68, 69) föreslås arkeologisk förundersökning.

FIGUR 5. Miljön kring torpet Skogen är öppen och avskogad. Lämningar efter hus, källare och brukad mark är tydliga och lätt identifierbara. Foto: Ådel V. Franzén.

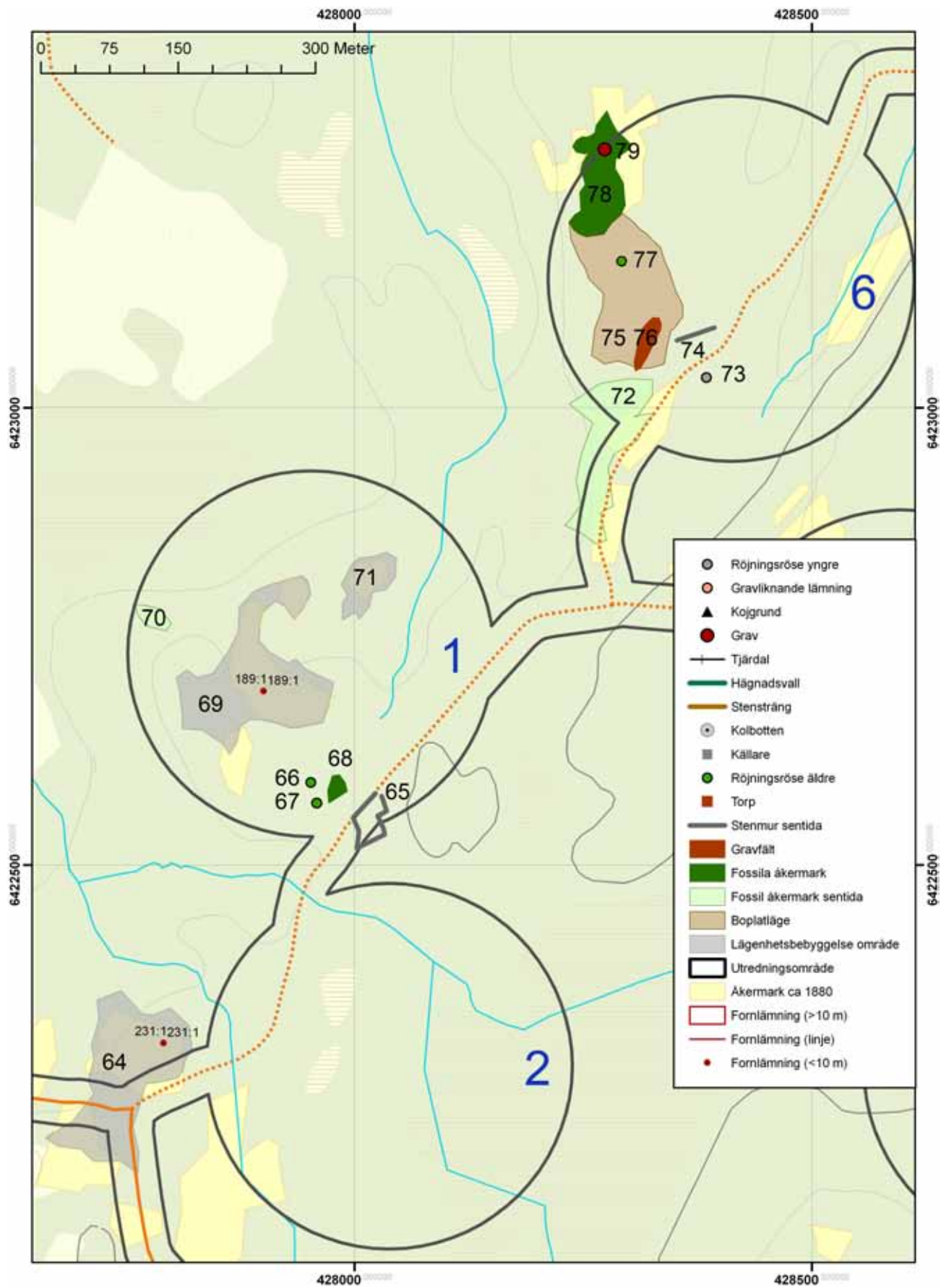

Vägområde mellan område 2 och 3

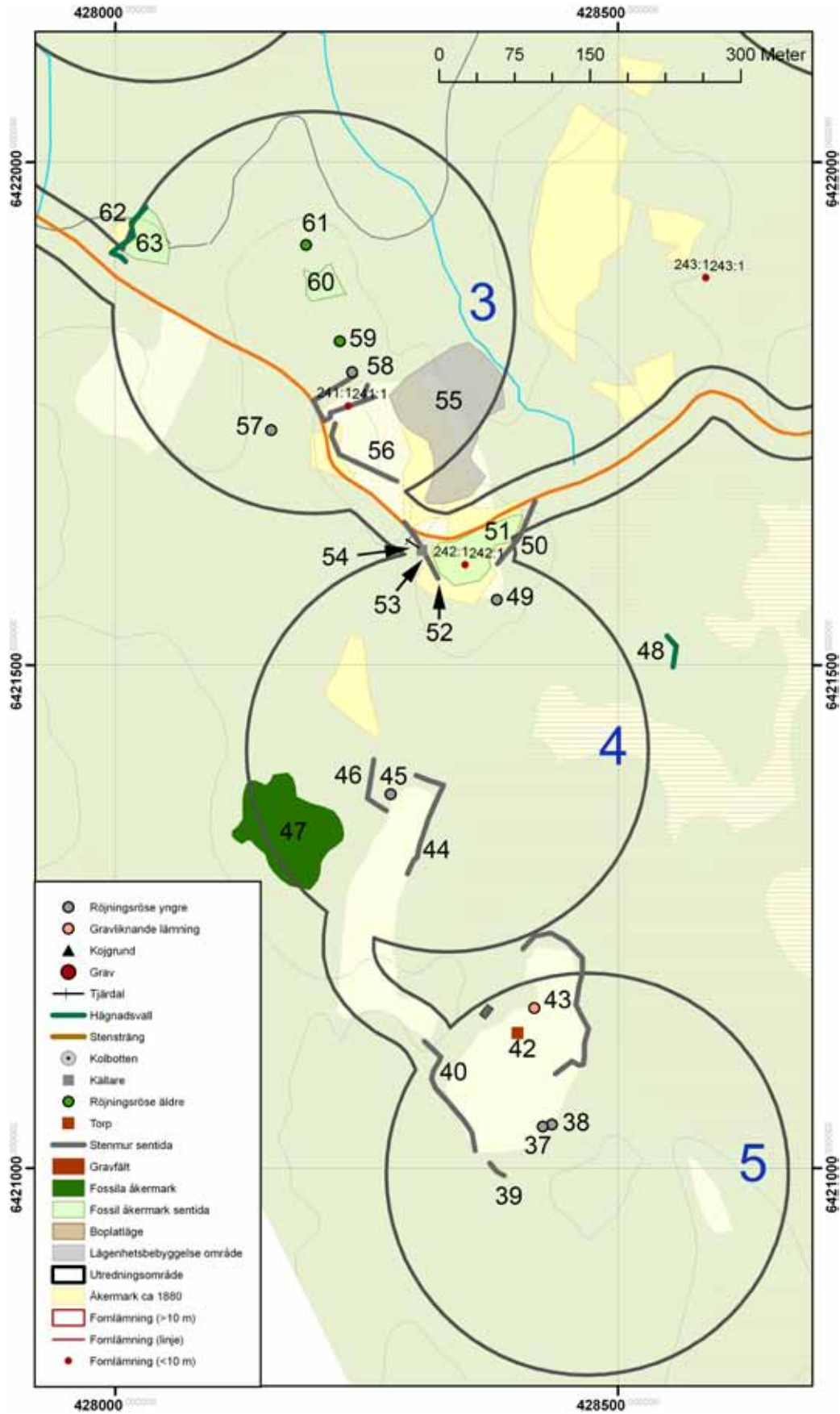
Mellan område 2 och 3 kommer breddning av väg att påverka den mycket intakta torpmiljön efter torpet Rosenlund som var dagsverkstorp under Margeteholm mellan 1824 och 1899 (Id 64, RAÄ nr 231). Området har klassats som övrig kulturhistorisk lämning.

Åtgärdsförslag: hänsyn bör visas till lämningarna efter torpet Rosenlund.

FIGUR 6. Röjningsrösen vid torpet Skogen. Foto: Ådel V. Franzén

FIGUR 7. Kända och nyupptäckta lämningar och miljöer inom områdena 1, 2 och 6

FIGUR 8. Kända och nupptäckta lämningar och miljöer inom områdena 3, 4 och 5.

FIGUR 9. Tack vare en aktiv hembygdsförening har torpen markerats med aluminiumsskyltar. Här torpet Nybygget, Id 42. Foto: Ådel V. Franzén.

Område 3

Inom området finns lämningar efter sentida torp, områden med fossil åkermark av yngre karaktär samt enstaka röjningsrösen av yngre karaktär. På gransen mot område 4 finns en tjärdal (Id 54) som har bedömts som fast fornlämning.

Åtgärdsförslag: Arkeologisk förundersökning av tjärdalen (Id 54). Hänsynstagande till yngre lämningar.

Område 4

Den fossila åkermarken (Id 47) är av äldre karaktär och har bedömts som fast fornlämning.

Åtgärdsförslag: Arkeologisk förundersökning av fossil åkermark (Id 47).

Område 5

I området finns framför allt lämningar efter torpet Nybygget (Id 37-42). Strax norr om torpets skyltplats finns en höglignande lämning, 20 meter i diameter som ej har kunnat bestämmas till karaktär eller funktion varför den har bedömts som bevakningsobjekt (Id 43).

Åtgärdsförslag: Arkeologisk utredning, etapp 2 för Id 43 i syfte att fastställa lämningens status.

Område 6

I området finns det nyupptäckta gravfältet Id 76 som är fast fornlämning samt ett område som bedöms som möjligt boplatssläge (Id nr 75). Norr därom finns ett område med äldre och yngre röjningsrösen samt en nyupptäckt grav (Id 78 och 79). Även dessa lämningar är fast fornlämning.

Åtgärdsförslag: Arkeologisk förundersökning (Id 76-79) samt arkeologisk utredning, etapp 2 av boplatssläge (Id 75).

Område 7

I området finns två områden med fossil åkermark av äldre karaktär (Id 88 och 89) som har bedömts som fast fornlämning. I övrigt finns i området östra del agrarhistoriska lämningar av yngre karaktär (Id 93). Dessa är mycket komplexa och består dels av de mycket markanta och vällagda stenmurarna Id 91.

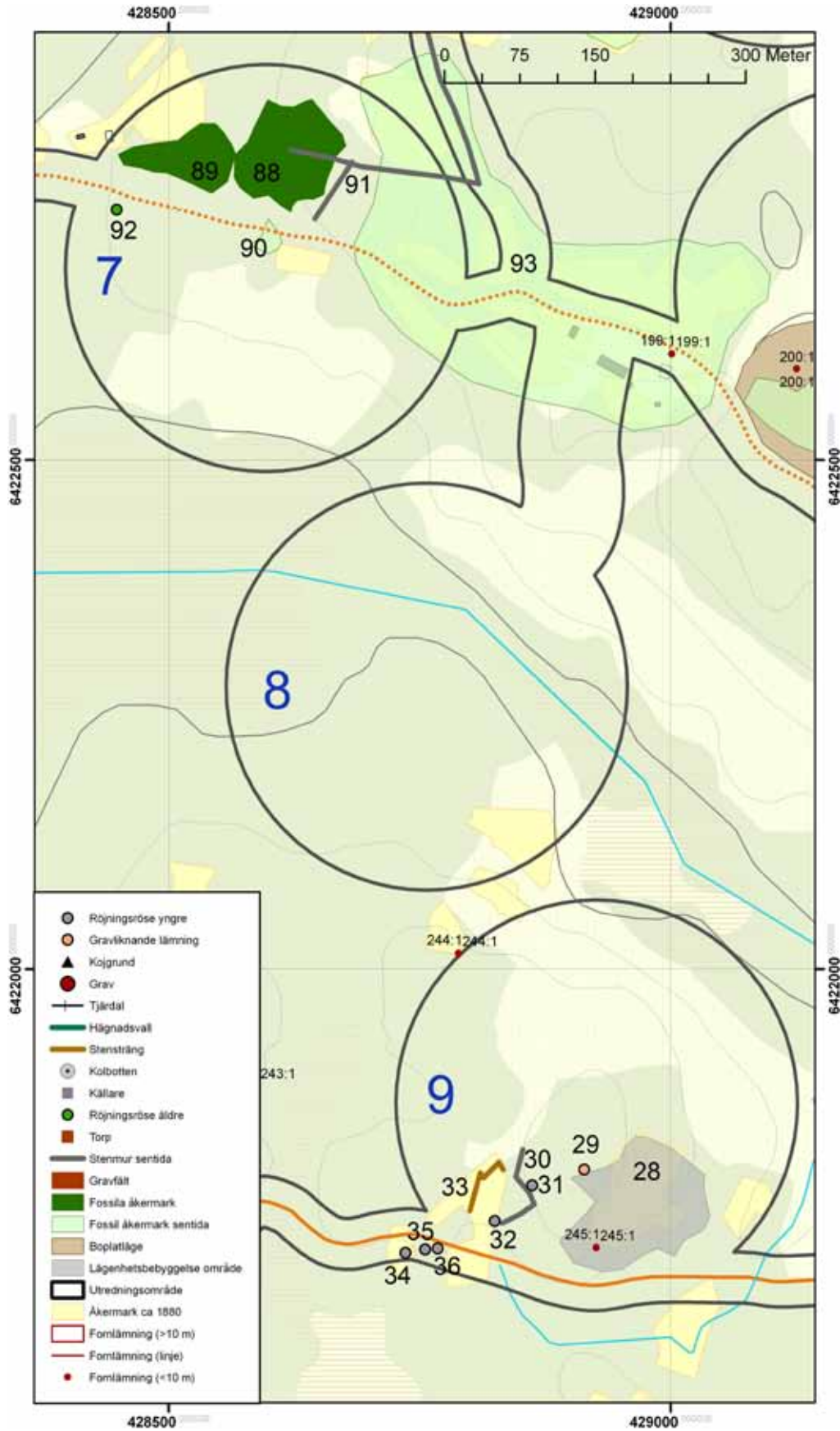
Åtgärdsförslag: Arkeologisk förundersökning föreslås för Id 88-89. Stort hänsynstagande bör tas till de yngre agrarhistoriska lämningarna inom Id 93 (fortsätter in i område 14).

Område 8

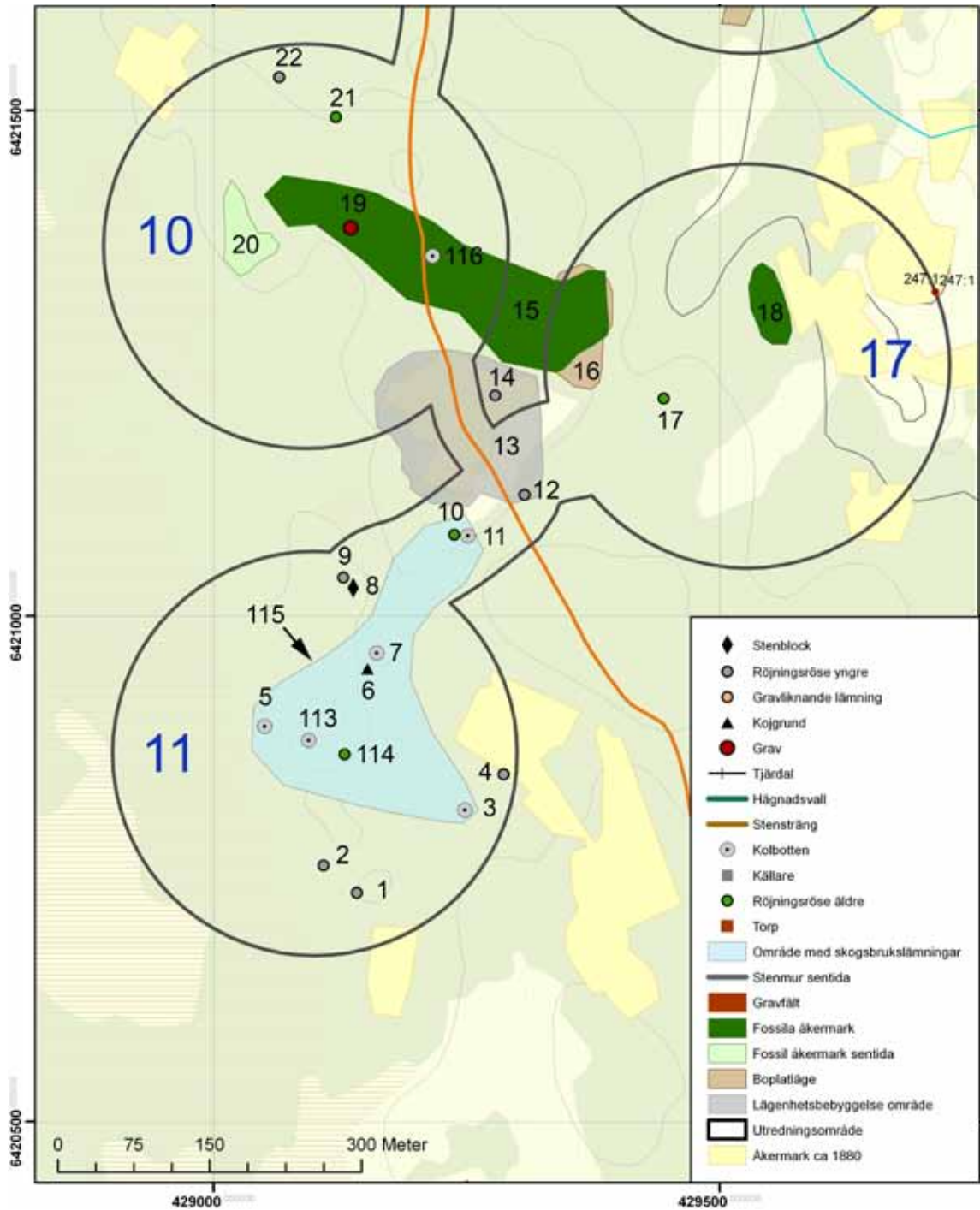
Inga observationer förutom de yngre agrarhistoriska lämningar som hör till gården Stenkullen.

FIGUR 10. En av de nyupptäckta gravarna. Foto: Ådel V. Franzén

FIGUR 11 Kända och nuprövkända lämningar och miljöer inom områdena 7, 8 och 9

Område 9

FIGUR 12 Kända och nyupptäckta lämningar och miljöer inom områdena 10, 11 och 17.

I området finns lämningarna efter torpet Brunnebo under Margretholm (Id 28 och RAÄ 245). Lägenhetsbebyggelsen, murarna, källargrunder, fossila åkermarker och röjningsrösen är mycket välbevarade och har stort pedagogiskt värde varför Brunnebo bedömts som fast forn lämning eftersom torpet har etablerats under 1700-talets senare del. Intill Brunnebos västra del finns Id 29, en stensättningsliknande lämning som har bedömts som bevakningsobjekt.

Åtgärdsförslag: Arkeologisk förundersökning föreslås för Id 28 och arkeologisk utredning etapp 2 för Id 29 i syfte att ta reda på lämningens status.

Område 10

Ett område med fossil åkermark av äldre karaktär (Id 15) är beläget både inom område 10 och 17. Den fossila åkermarken består av små, tämligen anonyma och flacka röjningsrösen. Den fossila åkermarken bedöms som fast fornlämning. Id 19 är en stensättning belägen inom den fossila åkermarken. Id 15 bör också betraktas som möjligt boplatssläge.

Åtgärdsförslag: Arkeologisk förundersökning för Id 15 och 19.

Område 11

Id 115 är ett område med skogsbrukslämningar bestående av kolbottnar efter resmilor samt en osäker kolarkojgrund.

Åtgärdsförslag: Hänsyn

Område 12

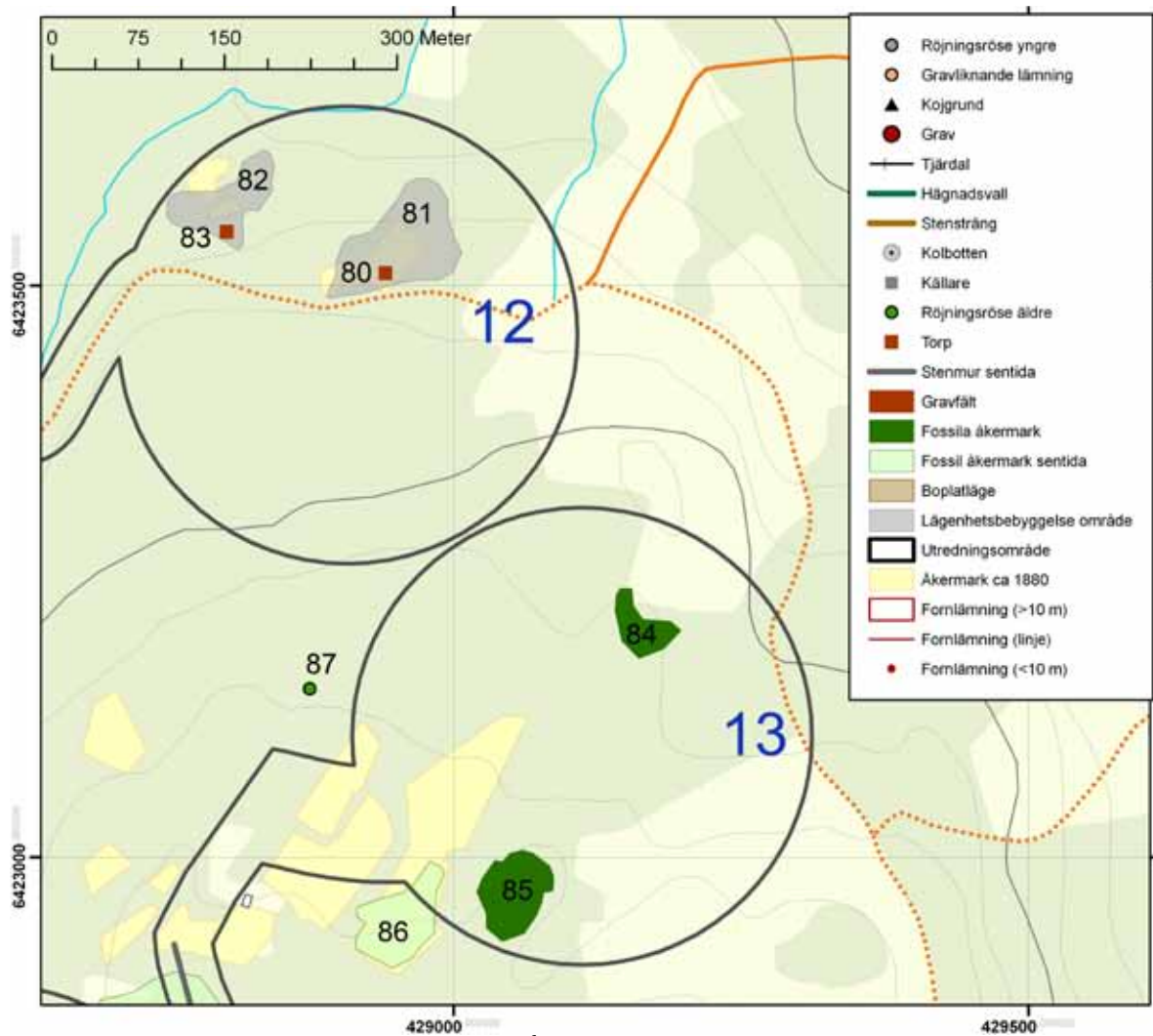
Lämningar efter ett par torp finns i området. Inga vidare åtgärder föreslås

FIGUR 13. En av områdets många stenmurar som lades upp under 1800-tal och tidigt 1900-tal. Foto: Ådel V. Franzén

FIGUR 14. Skyltad husgrund vid torpet Brunnebo. Foto: Ådel V. Franzén.

FIGUR 15. Kända och nyupptäckta lämningar och miljöer inom områdena 12 och 13.

Område 13

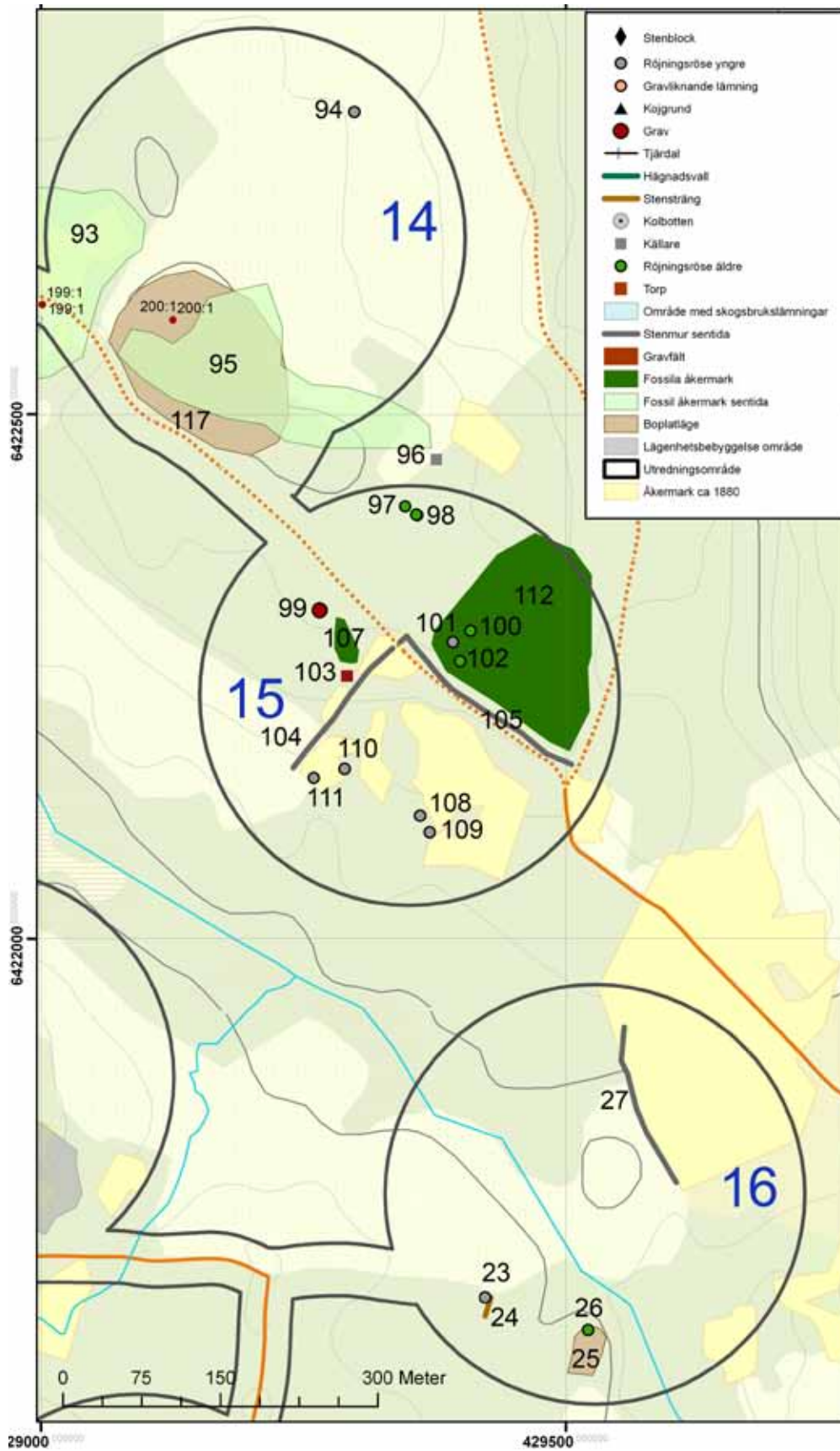
I området finns Id 84 och 85, två områden med fossil åkermark i form av röjningsröseområden av ålderdomlig karaktär. Dessa har bedömts som fast fornlämning. Nummer 85 har tillika bedömts som möjligt boplatläge. Det kan nämnas att det strax utanför området finns ett större område med fossil åkermark som har förstörts av markberedning under hösten 2011 (markerat av röjningsröset Id 87).

Åtgärdsförslag: Arkeologisk förundersökning för Id 84 och 85. Arkeologisk utredning etapp 2 för Id 86.

Område 14 samt vägen mellan områdena 7, 8, 13 och 14.

I området finns agrarhistoriska lämningar efter gården Stenkullen som har skriftliga belegg från 1500-talet och som har varit bebott fram till nutid. En del av de agrarhistoriska lämningarna i området, fossila åkerytor, röjningsrösen, stensträngar, stenmurar och terrasseringsringar kan spegla odling i området från tidig efterreformatorisk tid och framåt (Id 93, Id 95). Området klassas som bevakningsobjekt.

FIGUR 16. Kända och nyupptäckta lämningar och miljöer inom områdena 14, 15 och 16.

I område 14 finns den enda grav som sedan tidigare varit registrerad i utredningsområdet (RAÄ 200). I anslutning till denna finns ett möjligt boplatssområde (Id 117).

Väghållningstenen RAÄ 199 har sedan tidigare flyttats från ursprunglig plats, men stenen hör till miljön kring gården Stenkullen.

Åtgärdsförslag: Länsstyrelsen fastställer fornlämningsområde kring RAÄ 200. Arkeologisk utredning etapp 2 föreslås för det möjliga boplatssområdet (Id 117).

Inom Id 93 bör en arkeologisk utredning etapp 2 genomföras för att ta reda på de fossila fornelementens stratigrafiska relation.

Område 15.

Den fossila åkermarken Id 112 har klassats som fast fornlämning, liksom bebyggelsemiljön för torpet Hultet som går tillbaka till 1724 (Id 103).

Strax norr om bostadshuset till Hultet finns röjningsrösen av ålderdomlig karaktär som har bedömts som fast fornlämning (Id 107), liksom den osäkra grav som är belägen i området (Id 99).

Åtgärdsförslag: Arkeologisk förundersökning för Id 112 och 107. Arkeologisk utredning, etapp 2 för Id 99. Arkeologisk utredning, etapp 2, för agrarhistoriska lämningar till torpet Hultet (Id 104-111)

Område 16

Id 25 består av en boplat/aktivitetsyta med inslag av enstaka röjningsrösen (bl a. Id 26). Ytan har bedömts som bevakningsobjekt.

Åtgärdsförslag: Arkeologisk utredning etapp 2 av Id 25-26.

Område 17

Id 15, fossil åkermark av ålderdomlig karaktär går in i område 16. Delar av den fossila åkermarken har också definierats som boplatsläge (Id 16). Den fossila åkermarken är fast fornlämning och boplatsläget bevakningsobjekt. Den fossila åkermarken Id 18 har klassats som övrig kulturhistorisk lämning. Vid områdets östgräns ligger lämningarna efter gården Stubbaruder med historiska belägg tillbaka till 1500-talet.

Åtgärdsförslag: Arkeologisk utredning etapp 2 för Id 16. Arkeologisk förundersökning för Id 15 och RAÄ 247 samt hänsyn för Id 18.

FIGUR 17. Torpet Hultet var bebott mellan ca 1724 och 1900. Platsen för torpets bebyggelse samt dess inägomark är överväxt med planterad gran. Foto: Ådel V. Franzén.

Sammanfattning

Ca 120 fornlämningar eller övriga kulturhistoriska lämningar har registrerats i undersökningsområdet. Gravar, fossil åkermark och boplatslägen speglar aktivitet i undersökningsområdet under förhistorisk tid, medan torpmiljöer och stenmurar vittnar om kraftig kolonisation och nyodling från ca 1750-1800 och fram till ca år 1900 då de flesta torpen i området avvecklas. Dagens intryck av

extensivt brukad utmark och skog är således en bild skapad av de senaste 100 årens skogsplantering.

Visserligen finns inom det stora utredningsområdet rena utmarks- miljöer med moras, och storblockig morän, vidsträckta sankmarker och oländiga partier, men det bestående intrycket är ändå det av en brukad miljö.

De nyupptäckta lämningarna kan delas upp i olika värdeområden: preparatsvärde/vetenskapligt värde, pedagogiskt värde och upplevelsevärde. Vissa lämningar representerar samtliga värdeområden såsom gravfältet Id 76 eller lämningarna efter torpet Skogen, Id 69, medan yngre torpmiljöer som har planterats igen och idag är överväxta med ca 30 år gammal granskog knappast kan lyftas fram som representerande några av de tre värdeområdena. Ur beskrivningarna ovan och ur tabell 1 bör framgå vilka lämningar som kan betraktas som representerande de tre värdeområdena även om det inte anges i klartext.

Sammanfattningsvis kan konstateras att det inom undersökningsområdet framkom fler lämningar än förväntat och att flera av dessa lämningar och miljöer är av en sådan karaktär att det framstår som angeläget att bevara dem för framtiden.

Det är länsstyrelsen som tar beslut om fortsatta arkeologiska åtgärder inom undersökningsområdet och ansökan om arkeologisk utredning, etapp 2 respektive arkeologisk förundersökning ställs till länsstyrelsen.

Länsmuseet har samrått med länsstyrelsen angående åtgärdsfor- lagen, se även tabell 1.

Lagskydd och ärendegång

Vad säger lagen?

Lagskyddet för våra forn- och kulturlämningar regleras i *Kulturminneslagen* (SFS 1988:950). Riksintresseområden, kulturhistoriskt värdefull bebyggelse och andra kulturlämningar omfattas också av Miljöbalken, Skogsvårdslagen och Plan- och bygglagen.

Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö (1 kap. 1 §). Så inleds *Kulturminneslagen*. Detta ansvar delas av alla, såväl enskilda som myndigheter. Fasta fornlämningar är skyddade enligt lag och till dessa räknas lämningar efter människors verksamhet som tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna (2 kap. 1 §). Det är förbjudet att utan tillstånd rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fast fornlämning (2 kap. 6 §).

Till lämningen hör också en skyddszon, ett så kallat fornlämningsområde som också omfattas av lagskyddet. Hur stor denna skyddszon är varierar från fall till fall och fastställs av länsstyrelsen.

Anledningen till detta är att det ofta finns lämningar dolda under markytan intill den registrerade fornlämningen. Skyddszonen syftar också till att bevara upplevelsen av lämningen. Om en exploatering sker för nära inpå en skyddad lämning eller ett byggnadsminne kan upplevelsevärdet påverkas.

Vid inventering bedöms lämningarna som fast fornlämning eller övrig kulturhistorisk lämning. Dessa bedömningar är preliminära och kan omvärderas av länsstyrelsen eller Riksantikvarieämbetet. En lämning som är registrerad som en övrig kulturhistorisk lämning har ett svagare lagskydd. Men vid en ny bedömning kan den komma att klassas som fast fornlämning.

Den som på något sätt vill ändra en fast fornlämning måste ha länsstyrelsens tillstånd (2 kap. § 12). En lämplig rutin är därför att kontakta länsstyrelsen så snart en registrerad lämning berörs. Det är Länsstyrelsen i Jönköpings län som ansvarar för den regionala kulturmiljövården. Länsstyrelsen fattar beslut om åtgärder.

Kulturhistorisk förstudie

Kulturhistoriska förstudier används ofta som planeringsunderlag inför exploateringar som berör stora områden. De ger en övergripande kunskapsbild av kulturmiljö och landskap utifrån ett långt tidsperspektiv – från stenålder till nutid.

Utifrån arkiv- och litteraturstudier, kartanalys och fältbesiktning görs en karaktärisering av kulturmiljö och landskap i det aktuella området. Det kulturhistoriska planeringsunderlaget utgör en viktig del av planeringsprocessen och används bland annat i MKB-sammanhang. Förstudier omfattas dock inte av lagen, utan är frivilliga åtaganden.

Arkeologisk utredning

Om det finns indikationer på att en forn- eller kulturlämning berörs av en exploatering kan länsstyrelsen fatta beslut om en särskild arkeologisk utredning (2 kap. § 11). Den kan göras i två etapper. Etapp 1 avser arkiv- och kartstudier samt fältinventering i det aktuella området. Inom etapp 2 görs till exempel en sökschaktning med grävmaskin för att se om lämningar finns dolda under markytan. En arkeologisk utredning syftar endast till att klargöra om det finns lämningar inom den berörda ytan.

Arkeologisk förundersökning

Om utredningen visar att en lämning berörs kan länsstyrelsen besluta om en arkeologisk förundersökning (2 kap. § 12). Syftet med denna är att karaktärisera och avgränsa lämningen. Då tas också prover för t.ex. datering. Om en redan känd forn- eller kulturlämning berörs av exploatering kan länsstyrelsen besluta om en arkeologisk förundersökning utan att någon utredning behövs.

Arkeologisk undersökning

Utifrån förundersökningens resultat beslutar länsstyrelsen om en särskild arkeologisk undersökning behövs (2 kap. § 13). Då tas den fasta fornlämningen bort helt och hållet. Lämningen dokumenteras och kunskapen sparas därmed för framtiden. I särskilda fall kan en lämning, eller ett område med lämningar, bedömas ha så stora värden att den inte får tas bort.

FIGUR 18. Mossans mystik. Östra delen av område 4.
Foto: Ådel V. Franzén

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr: 451-5894-11
 Länsstyrelsens beslutsdatum: 2011-11-07
 Jönköpings läns museums dnr: 320/11
 Beställare: ..... HS Kraft
 Fält- och rapportansvarig: ..... Ådel V. Franzén
 Fältarbetstid: 2011-11-15–2011-11-24
 Län: ..... Jönköpings län
 Kommun: ..... Mullsjö kommun
 Socken: ..... Sandhems och Nykyrka socknar
 Fastighetsbeteckning: ..... Margrethholm m. fl.
 Belägenhet: ..... Ekonomiska kartans blad:
 : 7D5f, 7D5g, 7D4g
 Koordinater: N:428901/6423689
 : V:427737/6422723
 : S:429113/6420659
 : Ö:429734/6421797
 Koordinatsystem: ..... Sweref 99 TM
 Undersökningsyta: ..... Ca 212 ha
 Tidigare undersökningar: ..... Jönköpings läns museum,
 : ..... Arkeologisk rapport 2009:84

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Tryckta källor

Franzén, Ådel V. 2009. *Vindkraft vid Margretheholm. Kulturbistorisk förstudie inför planerad vindkraftspark inom Margretheholm 1.1 m.fl. Nykyrka och Sandbems socknar, Mullsjö kommun, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum, Arkeologisk rapport 2009:84.

Häggström, Leif, m.fl. *Vindkraft och Kulturmiljö*. In prep. Trycks under 2012.

Arkiv

Riksantikvarieämbetets fornsök: FMIS

Kartunderlag

Digitala fastighetskartan. Lantmäteriet.

Ca 120 fornlämningar eller övriga kulturhistoriska lämningar har registrerats i undersökningsområdet. Gravar, fossil åkermark och boplatslägen speglar aktivitet i undersökningsområdet under förhistorisk tid, medan torpmiljöer och stenmurar vittnar om kraftig kolonisation och nyodling från ca 1750-1800 och fram till ca år 1900 då de flesta torpen i området avvecklas. Dagens intryck av extensivt brukad utmark och skog är således en bild skapad av de senaste 100 årens skogsplantering.